

УДК 8Т1

ББК 83.3(2Т)+83.3(0)4

С.МИРЗОЕВ

НИГОҲЕ БА АҲКОРИ ДИНӢ-АДАБИИ СОИНУДДИНИ ХУЧАНДӢ

Яке аз шахсиятҳои маъруф, вале камшинохтаи хонадони Хучандӣ Хоҷа Соинуддин Алӣ ибни Муҳаммад аст, ки арбоби таҳқиқ барҳақ ӯро «Спинозаи эронӣ» хондаанд (3, с.312).

То кунун корномаи илмӣ ва ҷаҳоншиносии ин нависанда мастур мондааст ё ба таври шоиста шинохта нашудааст, чунонки Муҳаммадтақӣ Донишпажӯҳ менависад: «Ҳаққи он (яъне Соинуддин. –С.М.) адо нашудааст ва диққати бештаре меҳодад. Надидаам то кунун касе босазо ва дархур сухан бигӯяд ва аз осору ақоиди ӯ дуруст баҳс карда бошад» (3, с.310).

Ҳаққан, Хоҷа Соинуддини Хучандӣ (1370-1433м.) яке аз нухбагони доираҳои мухталифи андеша ва тафаккури исломӣ аст, ки дар роҳи касби дониш ба муддати 25 сол ранҷ кашида, дар улуми мутадовалаи он замон: фикҳ, усули фикҳ, ирфон, калом, фалсафа, улуми адабӣ, ҳадис ва тафсир саромади даврон гардид, «то он ҷо ки будуни ӯ зуҳури мактаби фикрӣ- фалсафии Исфаҳон ва ҳикмати муталиа мутасаввир нест».

Вай ба Ибни Турка, Туркаи Хучандӣ, Соинуддини Хучандӣ, Соинуддини Турка, Соинуддин Тукаи Хучандӣ ва Соинуддини Исфаҳонӣ шӯҳрат дорад.*

Бархе донишмандон ба монанди Қозӣ Нуруллоҳи Шуштарӣ, Мирзо Абдуллоҳи Афандӣ, Ҳенри Корбен ва мисли ин Соинуддин ва хонадони ӯро пайрави аҳли ташайуъ донистаанд.

Нуруллоҳи Шуштарӣ бар асоси як байти шеърӣ, ки гӯё Соинуддин дар ситоиши ҳазрати Алӣ (а) суруда, ӯро дар радифи урафои шиамазҳаб қарор додаст ва он байт чунин аст:

Вазамму айнайҳимо ҳуҷҷатун ала-л-амо

Ва фатҳу айнайка би-л-басирати ё Алӣ. (15, с.41)

Чашмонашонро нӯшидан далели кӯр буданашон аст,

Ва чашмонатро ба дидаи ботин бикушо, эй Алӣ. (Тарҷума аз мо)

Байти мавриди истиноди Шуштарӣ дар китоби мухталиф омада ва баъзе уламо бар ҳамин тариқ натиҷагирӣ кардаанд, аз ҷумла Маъсум Садри Шерозӣ ҳам онро овардааст (6, с.68-69).

Ба қавли Забехулло Сафо ба сабаби байти дар боло нақл шуда, Соинуддинро аз Ҳирот берун карданд. Ахиран, фуқаҳои Ҳирот дар мазмуни

* Барои маълумоти бештар доир ба зиндагинома ва ҷаҳоншиносии Соинуддини Хучандӣ тўлоб мулоҳиза фармоянд ба китоби муаллифи ин сатрҳо: Садриддин Мирзоев. Вижайҳои сабки ва бадеии осори насри «Ақду шиқ» ва «Атвори салоса»-и Соинуддини Хучандӣ.- Хучанд: Ношир, 2013.- 232саҳ.

байти мавриди андеша шак оварда, онро куфр донистанд ва Соинуддин маҷбур шуд, ки аз интисоби он даст кашад (10, с.721).

Аммо Соинуддини Хучандӣ дар осораи борҳо ишора мекунад, ки ӯ ва хонадонаш дар мазҳаби аҳли суннат ва ҷамоат, яъне шофеъимазҳаб будаанд, чунонки дар рисолаи «Тӯҳфаи Алоия»-и худ чунин гуянд: «Ва чун ҳар як аз ин бузургон ва мучтаҳидон, ки ба саъйи ҷидд ва қадами иҷтиҳод ин роҳи мубораки шаръи Муҳаммади-ро-салавотуллоҳа ва салома алайҳ равшан гардониданд... Вочиб шуд суханони ҳамаро дар ин аркони ислом ғирдоварӣ кардани вачҳи ҳар якро ба забони ҳикмат ва китоб намудан, то як табақа аз мадоричи солиқони роҳи яқин равшан карда бошад... Валекин чун мавотии иқдоми ин фақир ва аҷлод дар ин роҳи муборак самти тақвӣ симати шофеъӣ воқеъ гашта ва низ овозаи ҳикмат ва китоб дар ин чоргоҳи мазоҳиб бар қавли ӯ рост меояд. Аввалан татбиқи он усул бар мустақари ин мазҳаб ниҳода шуда ва баъд аз он диққати назари ҳар як бад-он мулҳақ шудааст...» (18, с.183).

Таъбири «Валекин чун мавотии иқдоми ин фақир ва аҷлод дар ин роҳи муборак самти тақвӣ симати шофеъӣ воқеъ гашта», далели боризе ба шофеъимазҳаб будани Хоҷа Соинуддин ва аҳли байташ мебошад.

Баррасиҳои таърихӣ ҳам нишон медиҳад, ки Хучандиёни Исфаҳон, ки беш аз ҷаҳорсад сол зимомӣ ҳукумати Исфаҳон ва раёсати мазҳабии он зери саропарастии эшон қарор дошт, пайрави имом Шофеъӣ буданд. Нахустин шахсияти маъруфи ин хонадон Абӯбакр Муҳаммад Собити Хучандӣ (вафот 1090м.) дар шаҳри Марв ба вазъу хитоба машғул будааст.

Хоҷа Низомулмулкӣ Тӯсӣ вазири Маликшоҳи Салҷуқӣ, ки ба ирфони исломӣ ва вазъу хитоба иродати хос дошт, ҷиҳати адои фаризаи намози ҷумъа ба масҷиди ҷомеъи ин шаҳр ворид гашта, шефтаи фазлу фиросати Абӯбакри Хучандӣ шуда, аз ӯ дархост мекунад, ки ҳамроҳи вай ба Исфаҳон биравад ва раёсати шофеъиёни онҷоро бар ӯҳда гирад. Абӯбакри Хучандӣ даъвати Хоҷа Низомулмулкро пазируфта, ҳамроҳи ӯ ба Исфаҳон омада, раёсати мазҳабӣ ва масъулияти мадрасаи низомияи ин шаҳро ба зимма мегирад (4, с.219, 11, с.20-23).

Ин мадрасаро минбаъд ба муносибати лақаби Садриддин, «Садрия» номиданд (9, с.13).

Бад-ин тартиб, бо омадани Абӯбакри Хучандӣ ба Исфаҳон, яъне аз асри XI ба баъд, муҳочирати хонадони Хучандӣ ба ин шаҳр оғоз гардид.

Абӯбакри Хучандӣ пас аз зиндагонӣ дар шаҳри Исфаҳон зуд маъруф гардид ва ба маҷлиси дарсаш аз дуртарин кишварҳои исломӣ ҳозир мешуданд. Солиёни дароз раёсати мазҳабӣ ва мадрасаи Низомияи Исфаҳонро бар зимма дошт ва дар ин муддат як зумра донишварони он рӯзгор дар ин мадраса таҳсил намуда, зери назари ӯ ба дараҷаи илмӣ расида будаанд, ба монанди:

1. Абӯалӣ Ҳасан ибни Сулаймон (ваф. 525х./1131м.), ки назди Абӯбакри Хучандӣ илмӣ фикҳ омӯхт ва мансаби қазои Хузистон ва устои Низомияи Бағдодро дарёфт. (14, ҳажад)
2. Абӯабдуллоҳ ибни Саъди Розӣ (мутаваффо 525х./ 1131м.) яке аз муридони Абӯбакри Хучандӣ будааст. (17, с.134)
3. Аҳмад ибни Саламо (мутаваффо 527х./ 1133м.) дар мадрасаи Низомияи Исфаҳон аз Абӯбакри Хучандӣ фикҳ омӯхтааст (5, с.205).

4. Абуалаббос ибни Ратбӣ аз шогирдони Абӯбакри Хучандӣ будааст (14, с. 123-124).

5. Садриддини Варовинӣ соҳиби китоби «Марзбоннома» (13, бисту ду).

Пас аз вафоти Маликшоҳи Салҷуқӣ, қатли Хоҷа Низомулмулки Тӯсӣ ва даргузашти Садриддини Хучандӣ ошӯбҳои исмоилиён ва дигар фирқаҳои мухталифи шофеиён оғоз гардид ва дар ин саркашиҳо соли 533х./ 1129 м. Абдулатифи Хучандӣ раиси шофеиёни Исфаҳон ҳам кушта шуд. Аз як тараф миёни шофеиён ва ҳанафиёни Исфаҳон низ ошӯб ва задухӯрд ба амал омада, аз тарафи дигар ҳучуми муғул ба Исфаҳон ҳамаҷоро ба ҳоку хун яксон кард.

Камолиддин Исмоил шоири маъруфи Исфаҳон дар қитъаи шеърӣ авзоъ ва ахволи он замонро чунин баён кардааст:

*То Дардашт ҳасту Ҷӯй
Нест аз кӯшишу кашии чора.
Эй Худованди ҳафт сайёра,
Подшоҳе фирист хунхора,
То ки Дардаштро чу дашт кунад
Ҷӯи хун овард зи Ҷӯбора (7, с.109)*

Аз шеъри Камолиддини Исфаҳонӣ чунин мулоҳиза карда мешавад:

1. Мардуми Исфаҳон дар замони Салҷуқиён ва Хоразмшоҳиён пайрави аҳли суннат ва ҷамоат буда, шофеиён дар маҳаллаи «Дардашт» ва ҳанафиён дар «Ҷӯйбора» сукунат доштанд.

2. Дар рӯзгори Хоразмшоҳиён миёни шофеиён ва ҳанафиён ошӯбҳо ва гиру дорҳои бисёр хунин сурат гирифта, Исфаҳони он рӯзгор ба ҳоку хун яксон шуда, шоир орзу мекунад подшоҳе хунхора биёяд ва ин авзоёро оромӣ осуда намояд.

3. Шеъри Камолиддин Исмоил дар шинохти авзоъи сиёсӣ ва мазҳаби он давра аз манобеи аввалия махсуб мешавад, зеро ҳуди шоир ҳам дар он авзоъ ва аҳвол умр ба сар бурдааст.

Аз ин қитъаи шеърӣ як нуктаи дигари бисёр муҳим, ки дар сарчашмаҳои таърихӣ ҳам зикр шудааст бармеояд, ки хучандиёни Исфаҳон дар маҳаллаи «Дардашт» зиндагӣ мекарданд.

Падари Соинуддини Хучандӣ ҳам дар маҳаллаи «Ниморӯд»-и Исфаҳон, ки бахше аз маҳаллаи «Дардашт»-и Исфаҳон мебошад, сокин будааст.

Ҳанӯз ҳам ин маҳалла дар Исфаҳон бо номи «Ниморӯд» маъруф аст ва дар шафати бозори бузурги Исфаҳон пас аз масҷиди нав воқеъ аст.

Муаллифи ин сатрҳо ҳангоми ширкат дар 25-умин Ҳамоиши байнал-миллалӣ китоби Техрон (7-12 майи соли 2012), ки чанд рӯз дар Исфаҳон ҳам будам, ин маҳалларо зиёрат кардам.

Аслан, Хоҷа Соинуддин дар масъалаи мазҳаб дар осораи ҷӣ ба забони арабӣ ва ҷӣ ба забони форсӣ бисёр мунсифона сухан гуфтааст. Ӯ дар «Нафсат-ул-масдури аввал» як нуктаи муфидро иброз медорад, ки ба қавли вай тамоми бузургони ислом, аз ҷумла машоихи сӯфия пайрави аҳли суннат ва ҷамоат буданд ва ғайр аз тоифаи аҳли суннат дигарон улуми тасаввуфро идрок карда наметавонанд:

«Шиа ва муътазила дар усул ба ҳам муттафиқанд ва бо фалсафа низ дар бештар муттафиқанд ва инҳо ҳама душманони суннат ва ҷамоатанд ва машоихи сӯфия ҳама суннат ва ҷамоат мебошанд, ки ғайр аз тоифаи аҳли суннат ин илмро (илми тасаввуф) идрок намекунанд. Ва ҳар ки назди муршид меояд ба талаби ин илм, то ўро ба суннат ва ҷамоат намеорад, ба иршоди ӯ машғул намешавад» (18, с.212).

Ин мулоҳиза барои мақому мартабаи мазҳаби аҳли суннат ва ҷамоат аз ҳар нигоҳ судманд аст ва таъбири «машоихи сӯфия ҳама суннат ва ҷамоат мебошанд, ки ғайр аз тоифаи аҳли суннат ин илмро идрок намекунанд», далели он аст, ки урафои адабиёти форсии тоҷикӣ, ба монанди Имом Ғаззоӣ, Шайх Аттор, Ҳаким Саной, Мавлоно Балхӣ ва дигарон суннимазҳаб будаанд.

Мустаҳриқи фаронсавӣ Ҳенри Корбен дар мақолааш «Жарфбинии маънӣ аз таъвилоти сӯфиёни эронӣ», бар асоси гуфтаҳои Соинуддин дар рисолаи «Шакқ-ул-қамар» ўро аҳли ташайуъ доништааст, ки ғайри таҳқиқ аст.

Аслан номи ин рисола «Шакқ-ул-қамар ва соат» ё шарҳи ояти «Иқтарабат-и-соату ва-ншаққа-л-қамару»* аст. Муаллиф дар мавридҳои аз ин китоб донишмандӣ ва бузургии ҳазрати Алӣ(а)-ро васф намуда, маънии шикоятани қамар, тафсири соат, ҳисобу мизон, улуми сиррия, ҷафр ва дигар ҳақиқи он олавро тавзеҳ додааст.

Китоб бо ҳамди Худо ва дуруд ба Муҳаммад (с) оғоз шуда, мусанниф сабаби иншои онро дар муқаддима чунин баён намудааст: «Рӯзе аз рӯзҳо... асои саёҳат ба дасти қабул гирифта, гирди саропои олами кавн мегашт ва ба дидаи эътибор дар ҳар бозор менигарист. Як ногоҳ, гузор бар мадориси улуми русум, ки майдони таҷоруби фаҳум аст афтод. Дид, ки дар баҳси шакқи қамар ва таҳқиқи баёни он, бисоти мунозара густарида, ба забони аҳли зоҳир ва мутақаллимон исботи маонии он мекарданд... Соинуддин дар идомаи суханаш мегӯяд, ки «Ин бикри давлатхонаи нубуват ва эъҷоз аз назари бегонагонии шаҳристони ақл пӯшида аст ва дасти идроки ноболиғони мартабаи футувват ба домани исмати эшон нарасида...»

Бинобар ин хост, ки дар маънии шакқ-ул-қамар ва «соат» дар партави ҳадиси «Барои Қуръон ҳафт батн» аст, назари ҳафт табақа росихони илмро тавзеҳ диҳад:

Табақаи аввал. Аҳли зоҳиранд, яъне муҳаддисони каломи набавӣ ва хофизони суvari он ки пушт бар мутаккои тақлид зада...

Табақаи дуюм. Ҳам аҳли зоҳиранд, валекин аз мартабаи тақлид гузашта ва ба поймардии фикру назар ба сарҳади таҳқиқ роҳ бурда...

Табақаи сеюм. Ҳукамои зоҳир ва мутаахирон эшонанд..., ки бар хоҳири эшон, ки ин қамари махбус ба воситаи он ки ҷузъе аз фалак аст шикоятнатонад шуд...

Табақаи чаҳорум. Ҳукамои қадим, ки ба урфи замон эшонро ишроқиён хонанд. Бар усули эшон шикоятани қамари махсус, муҳол аст...

* Иқтарабат... Он соат (қиёмат) наздик омад ва моҳи осмон шикоятна шуд. Сураи Қамар, ояти 1

Табақаи панҷум. Муҳаққиқони сӯфианд ва аҳли шуҳуд... қамар дар ибороти мазкур киноят аз он сурат аст.

Табақаи шашум. Рамзхонии ҳуруфи қуръонианд, ки илми ин ба василаи фикру амал ва воситаи касбу назари эшон аз ҳамон суратҳо берун ояд.

Табақаи ҳафтум. Мартабаи авлил ядӣ ва-л-абсор аст ва хоси ин замон аст, ки Сайиди мо – салому-л-Лоҳа ало обо-ал-киром ва алайҳ зоҳир кардаи он аст, ки комилон ва муҳаққиқон иҷмолан маълум карданд, ки ҳуручи тамоми маонӣ аз ин сурати комила, валекин ба тасили истинботи он очиз буданд. Аммо аз рӯзи ҳисобу мизон ва таҳкику аъмол очизанд, инҳо ҳама махсус аст ба амир алайҳи-с-салом...» (18,с.153).

Ҳамчунон ки маълум гардид, ҳадафи Соинуддин аз ин китоб баёни дигар аст ва мақсуди вай аз «Сайиди мо» Сайид Ҳусайни Ихлотӣ аст, ки вай поягузорӣ нахзати ҳуруфия шинохта шудааст. Бино ба гуфтаи муаллифи «Ҳафт иқлим» ҳам Соинуддини Хучандӣ аз Султон Ҳусайни Ихлотӣ таълим гирифтааст (8, с.451). Сайид Нафисӣ ҳам дар муқаддимаи девони Қосими Анвор менависад, ки «Ҳоча Соинуддин, Неъматуллоҳи Валӣ, Қосими Анвор... бо Сайид Ҳусайни Ихлотӣ дар соҳили Нил мулоқот дошта буданд (Муқаддимаи девони Қосими Анвор, наваду панҷ).

Манзур аз «Амир алайҳисаллом» ҳазрати Алӣ (а) мебошад. Яъне Соинуддин ҳам ба монанди дигар машоихи суннат ва ҷамоат дар маноқиби ҳазрати Алӣ (а) дар рисолаҳои худ муносиб сухан гуфтааст. Ба назари мо ҳамин боис гардида, ки бархе ҳамчун Ҳенри Корбен ӯ ва аҳли байташро пайрави аҳли шиа баршуморанд. Аммо, ин омил барои исботи ташайуи Соинуддин қобили қабул буда наметавонад, ҳамчунон ки адабиётшиноси эронӣ Иброҳими Дебоҷӣ менависад: «Мавозеъе, ки Ҳенри Корбен ва бархе дигар дар ташайуи Ибни Турка ба он истинод намуданд, барои исботи ташайуи ӯ кофӣ ва тамом нест ва ин шеваи машоихи сӯфия аст, хоҳ аҳли ташайуъ ва хоҳ аҳли тасаннун, зеро дар китобҳо ва манобеи ирфонӣ бисёр дида шуда, ки машоихи суннат ва ҷамоат ба аҳли байт ва ҳазрати Алӣ (а) ҳолисона иродат варзидаанд ва сӯфиёни аҳли суннат дар силсилаҳо ва курсиномаҳои худ аз ҳазрати Амир (а) ба унвони сарсилсилаи валӣ... ва автоди* ҷаҳон ёд карданд ва Ибни Турка ҳам ба ҳамин минҳол рафтааст» (13, с.38).

Дар кутуби адабӣ ва манобеи ирфонӣ ҳам омадааст, ки Хучандиёни Исфаҳон ҳамешагӣ аз мазҳаби шофey пайравӣ намуда, баҳри тарвиҷу таблиғи ин мазҳаб саъю талошҳои зиёде кардаанд.

Яке аз сабабҳои асосии ҳичрати нахустини фарди машҳури ҳонадони Хучандӣ Абӯбакр Муҳаммад ибни Собит, ки бо хоҳиши Низомулмулки Тӯсӣ сурат гирифта буд, таблиғу ташвиқи мазҳаби шофey дар Исфаҳон будааст.

Аз тарҷумаи аҳволи Фаҳрулмулк ибни Низомулмулк ҳам бармеояд, ки мақсуди вай аз таъсиси низомияҳо даъват аз уламо ва бузургон ҷиҳати таблиғи мазҳаби Имом Шофey дар ҳар гӯшаву канори олам будааст.

* Автод – чор авлиёе, ки гӯё дар чор тарафи дунё қарор гирифтаанд.

Ҳамон гуна ки 499 ҳ/. 1106 м. бо дархости ӯ Имом Муҳаммад Ғаззолии Тӯсӣ (1058-1111) ба Нишопур рафт ва муддати як сол дар мадрасаи Низомия ба тадрису таълим иштиғол дошт.

Ё Абулҳасан Киёи Ҳаросӣ (ваф. 504ҳ\). 1110 м.) яке аз ҳамдарсони Имом Ғаззоли, ки то охири умр мударриси мадрасаи Низомияи Бағдод буд (17,с.32, 69).

Соинуддини Хучандӣ дар бисёре аз осораш таъкид мекунад, ки азобу шиканчаҳои вай ба сабаби пуштибонӣ аз шариати ислом ва пайрави ақидаи суннат ва ҷамоат будани ӯст: « Ва Худой огоҳ аст, ки ду навбат ин фақир бо вучуди пирӣ ва шикастагӣ аз Ироқ ба Хуросон омад... ҷиҳати маҳками ин кори бузург: Яке ақидаи суннат ва ҷамоат дар ҳузури бузургони дин ва ҳамаро гувоҳ гирифт бар он ақида то маҷоли сухани душманон дар боби мазҳаб набошад... ва яке дигар ба арз расонид, ки чун рӯҷӯи корҳо ҳама ба шаръ мефармоянд, ҳукми шаръ бояд, ки дар ғояти аҳком аз сари ҷид тамом ва камоли эҳтимом парастаида шавад» (18, с.208).

Ҳоча Носириддин Убайдуллоҳ дар мавриди тариқаи Соиниддини Хучандӣ гӯяд: «... Тариқаи Сайид Қосим, Ҳоча Соиниддин ва Мавлоно Шарафаддини Яздӣ таҷрид будааст» (1, с.209).

Аз гуфтаҳои Ҳоча Аҳрор чунин бармеояд, ки тариқаи Соиниддини Хучандӣ нақшбандия будааст ва арбоби таҳқиқ воқиғанд, ки машоихи тоифаи нақшбандӣ пайрави аҳли суннат ва ҷамоат мебошанд. Мо ҳам ба ин қавл мувофиқ ҳастем ва сикҳатии он аз ҳар нигоҳ қобили қабул аст:

1. Ҳоча Аҳрор ва Ҳоча Соинуддин ҳамзамон ва ё қарибулаҳд ҳастанд, бинобар ин, иттилои Ҳоча Убайдуллоҳ ба ҳайси манобеъи аввалия маҳсуб мешавад. Аз ишораҳои шарҳиҳои Соинуддин ҳам пайдост, ки чун Амир Темур Исфохонро тасхир намуд, бо супориши ӯ хонадони Ҳоча Соинуддин ба Самарқанд кӯчонида шуданд ва раёсати шофеъиён ва мансаби қозии ин шаҳр бар ӯҳдаи бародари бузургаш будааст (18, с.107).

Баъзе ақобири нақшбандия ҳам чун Сирочиддини Ҳиравӣ аз Соинуддин таълим гирифта будаанд: «Мавлоно Сирочиддин бисёре аз дарвешонро дида буд ва мулозимоти ин тоифа бисёр карда буданд, «Мафохис»-ро пеши Ҳоча Соинуддин хонда буд... (1, с. 210).

2. Бунёди силсилаи нақшбандия бар пояи шариати исломӣ асос ёфтааст. Ҳоча Соинуддин ҳам дар андешаву афкори ирфонии хеш ҳамонгуна ки ёд кардааст, як сари мӯ аз шариат берун нарафтааст.

Ин силсила мансуб аст ба Ҳоча Баҳоуддини Нақшбанд (мутававафои. 791ҳ/.1391м.), ки насаби таълимаш ба Ҳоча Абдуҳолиқи Ғиждувонӣ мерасад. Ҳамаи машоихи ин силсила унвони «Ҳоча» доштаанд, аз ҷумла Соиниддин ҳам.

3. Таҷрид дар лугат ба маънои аз дигарон дур гаштан танҳо мондан яъне гӯшанишинӣ кардан аст (16, с.359). Бархе машоихи нақшбандия, ҳамчун Соинуддини Хучандӣ дар баъзе маворид тариқаи таҷридро ихтиёр карда буданд. «Боз ин фақир майли гӯшанишинӣ карда, тарки маносиб ва вазоиф кард...» (19,с.204).

Бибояд гуфт, ки муаллифоти Ҳоча Соиниддин 70 китоб аст, аммо вай дар ҷое ҳам аз ин осор изҳори ташайуъ накардааст: «эътиқоди ин фақир (яъне

Соинуддин -С.М.) ба ғайр аз он чӣ аиммаи суннат ва ҷамоат ризвоналлоҳа алайҳим аҷмаин бар онанд, набуда...» (2, с.220).

Бинобар ин, бо назардошти мулоҳизоти дар боло матраҳшуда, метавон ба чунин натиҷа расид, ки назарҳои донишмандон Нуруллоҳи Шуштарӣ, Мирзо Абдуллоҳи Афандӣ, Маъсум Садри Шерозӣ, Ҳенри Корбен ва монанди ин, ки хучандиёни Исфаҳон, аз ҷумла Ҳоҷа Соиниддинро шиамазҳаб баршумурдаанд, саҳеҳ нест.

Калидвожаҳо: Соинуддини Хучандӣ, андешаҳои динӣ-адабӣ, мазҳаби суннӣ, Исфаҳон, Нақибандия

Пайнавишт:

1. Аҳвол ва суҳанони Ҳоҷа Убайдуллоҳи Аҳрор/ Ба тасҳеҳ, муқаддима ва таълиқоти Орифи Навшоҳӣ.-Техрон: Донишгоҳӣ, 1380. -846 саҳ.
2. Баҳор, Муҳаммадақӣ. Сабкишиносӣ ё таърихи татаввури насри форсӣ / М. Баҳор. -Қ.III. -Техрон: Заввор, 1381. -440 с.
3. Донишпажӯҳ, Муҳаммадақӣ. Маҷмӯаи расоили Хучандӣ// Фарҳанги Эронзамин /М. Донишпажӯҳ. -1345. -Қ. 4.-С. 307-312.
4. Ибни Асир. Ал-комил фи-т-таърих. - Бейрут: Дор-ул-китоби-л-арабӣ, 1967. -429 с.
5. Ибни Касир, Имоуддин Абулфидо. Ал-бидоя ва-н-ниҳоя. -Техрон: Матбаъ-ул-истиқомат, 1357. -Қ.12. -С. 150-260.
6. Маъсум, Алишо (Садри Шерозӣ). Тароқиқ-ул-ҳақоқиқ: дар се муҷаллад/ А. Маъсум. - Техрон: Боронӣ, 1345. -Қ.3: 541с.
7. Камолиддин, Исмоил. Девон / И. Камолиддин; ба эҳтимоми дуқтур Баҳрулудумӣ.- Техрон: Деҳхудо, 1348.-763 с.
8. Розӣ, Амин Аҳмад. Ҳафт иқлим /А.А. Розӣ; Тасҳеҳ ва ҳавошии Сайид Муҳаммадризо:дар се муҷаллад. - Техрон: Суруш, 1389. -Қ.2: 691с.
9. Ҳошимӣ, Садр. Хонадони Хучандӣ дар Исфаҳон/С. Ҳошимӣ. -Ёдгор, шаҳривари 1325 ҳ./ сентябри 1946м, соли сеюм, шумораи аввал. -С.11-31.
10. Сафо, Забехулло. Таърихи адабиёт дар Эрон ва қаламрави забони порсӣ аз поёни қарни ҳаштум то авоили қарни даҳуми ҳиҷрӣ/ З.Сафо -Техрон: Маҷид, 1373.- 607с.
11. Сафо, Забехулло. Таърихи адабиёт дар Эрон ва қаламрави забони порсӣ аз миёнаи қарни V-ум то оғози қарни VIII. /З. Сафо. -Техрон: Шоҳаншоҳ, 1372. -Қ.1. -717 с.
12. Варовинӣ, Саъиддин. Марзбоннома /С. Варовинӣ; бо муқаддима ва тасҳеҳи Муҳаммад Равшан. -Дар ду ҷилд. - Техрон: Катиба, 1367.- 1154с.
13. Соинуддин, Али Турка. Ал-маноҳиҷ фи-л-мантиқ. А.Т. Соинуддин; ба эҳтимоми Иброҳими Дебоҷӣ. - Техрон: Донишгоҳ, 1376.- 232 с.
14. Субкӣ, Тоҷиддин Алӣ. Табақот-уш-шофеъия-л-қубро/Т.А. Субкӣ; таҳқиқи Абдулфаттоҳ Муҳаммад, Муҳаммад Ат-Таноҷӣ.- Ҳалаб, 1964.- 189 с.
15. Шуштарӣ, Қозӣ Нуруллоҳ. Маҷолис-ул-мӯъминин / Қ.Н. Шуштарӣ. - Техрон: Исломия, 1375. -Қ.1. -239с.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Қисми дуюм.-Москва: Советская энциклопедия, 1969.- 949 с.
17. Ҳумой, Ҷалолиддин. Ғаззолинома. Шарҳи аҳволу осор ва афкори Имом Ғаззоли / Қ. Ҳумой. - Техрон: Фуруғӣ, 1368.- 712 саҳ.
18. Соинуддин, Муҳаммад ибни Турка. Чаҳордах рисолаи форсӣ/ М.Т. Соинуддин; муқаддима ва тавзеҳот: Сайид Маҳмуди Тоҳирӣ. -Техрон: Ашироф, 1390.-374с.

Reference Literature

1. *About the Life and Outlook of Khodja Ubaydullokh Akhror /With table of contents, corrections and commentaries by Orifi Navshokhi.* –Tehran: Donishgokhi, 1380. -84pp.
2. *Bakhor, Mukhammadtaki. Style and History of the Persian Prose.* –V.III. –Tehran: Zavvor, 1381. -440pp.
3. *Donishpazhukh, Mukhammadtaki. Collection of Khudjand Treatises// Iranian Culture.* -1345. –V.4. –pp. 307-312.
4. *Ibni Asir. Universal History.* –Beirut: Publishing House of Arabian Book, 1967. -429pp.
5. *Ibni Kasir, Imoduddin Abulfido. Beginning and End.* –Tehran, Matba-ul-istikomat, 1357. –V.12. –pp. 150-260.
6. *Masum, Alisho (Sadri Sherozi) The Way to the Truth.* Tehran: Boroni, 1345. –V.3: 541pp.
7. *Kamoliddin Ismoil. Divan. /I. Kamoliddinov: under the editorship of Dr. Bahrululumi.* – Tehran: Dehhudo, 1348. -763pp.
8. *Rosi, Amin Ahmad. Seven Parts of the World. / A.A. Rozi; Editorship and Supplements by Saiyd Mukhammadrizo: in three volumes.* –Tehron: Surush, 1389. –V.2: 691.
9. *Khoshimi, Sadr. Khudjandi's Family in Isfaghan.* –Heritage / September, 1946. -№1. –pp. 11-31.
10. *Safo, Zabehullo. The History of Literature in Iran and Persian-Speaking Countries from the Ead of the End of the VIII-th Century of Hijra up to the Beginning of the X-th Century of Hijra.* –Tehran: Najid, 1372. -607pp.
11. *Safo, Zabehullo. The History of Literature in Iran and Persian-Speaking Countries since the Middle of the V-th Century up to the Beginning of the VIII-th Century of Hijra.* – Tehran: Shokhanshokh, 1372. –V.1. -717pp.
12. *Varonini, Sadriddin. Marzban-name. Introduction and editorship by Mukhammad Ravshan.* –In two volumes. –Tehran: Katiba, 1367.- 1154pp.
13. *Soinuddin, Alii Turka. Methodologies in Logic A.T. Soinuddin; under the editorship of Ibrohim Deboji.* – Tehron: Donishgoh, 1376. -232pp.
14. *Subhi, Tojiddin Ali. The Great Dynasty of the Shafeids: under the editorship of Abdulfattoh Mukhammad, Mukhammad At-Tanoji.* –Aleppo, 1964. -189pp.
15. *Shushtari Kozi Nurulloh. Gatherings of True Believers.* -Tehran: Islomiye, 1375. –V.1. - 239pp.
16. *The Dictionary of the Tajik Language. Part two.* –Moscow: Soviet Encyclopaedia, 1969. - 949pp.
17. *Khumoi, Djaloliddin. Gazzolinoma. Commentaries to Imom Gazzoli's Life, Heritage and Outlook.* –Tehran: Furughi, 1368. -712pp.
18. *Soinuddin, Mukhammad ibni Turki. Fourteen Persian Letters. / Introduction and Commentaries by S.M. Tohiri.* –Tehran: Ashraf, 1390. – 374pp.

О религиозно-литературных воззрениях Соинуддина Худжанди

Ключевые слова: Соинуддин Худжанди, религиозно-литературные воззрения, суннитский толк, Исфаган, накибандия

В статье рассматриваются религиозные воззрения и литературные связи Соинуддина Худжанди. Автор в ходе обобщения и научного комментирования критической литературы по исследуемой теме приходит к выводу, что Соинуддин

Худжанди, будучи религиозным предводителем суннитов, внес неоценимый вклад в распространение ислама на территории Исфогана.

On Literary-Religious Viewpoints of Soinuddin Khujandi

Key words: *Soinuddin Khujandi, religious-literary viewpoints, Sunnit spirit, Isfagan, nakshbandiya*

The article dwells on religions viewpoints and literary ties of Soinuddin Khujandi. In the course of generalization and scientific commentary on critical literature on the theme explored the author comes to the conclusion that Soinuddin Khujandi being a religious chieftain of Sunnits made an invaluable contribution into a diffusion of Sunnit spirit on the territory of Isfagan.

Роҷаъ ба муаллиф:

Садриддин Мирзоев, докторанти кафедраи адабиёти классикии тоҷики Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи акад. Б.Ғафуров (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд),

e-mail: sadriddin-mirzoev@mail.ru

Сведения об авторе:

Садриддин Мирзоев, докторант кафедры таджикской классической литературы Худжандского государственного университета им. акад. Б. Гафурова (Республика Таджикистан, г. Худжанд), e-mail: sadriddin-mirzoev@mail.ru

Information about the author:

Mirzoyev Sadriddin, Aspiring Doctor's Degree Challenger of the department of Tajik classical literature under Khudjand State University named after academician B. Gafurov (Tajikistan Republic, Khudjand), e-mail: sadriddin-mirzoev@mail.ru